

לשאלת הכתיב העברי

חברי פרופ. קלוזנר בהרצאתו על הכתיב מצטמצם בשאלה כללית אחת: מלא או חסר, ובכמה ראיות הוא מוכיח שאין דרך אחרת אלא הכתיב המלא. עד כאן גם דעתי כדעתו אף על פי שלא לכל נימוקיו אוכל להסכים. ביחוד חשוב לי להבליט את ההבדל העצום בין צרכי העברית החיה שלנו ובין מנהגי דיאלקטים שונים, שנוולדו אמנם כבנות לשון שמית אבל נפרדו ממנה והלכו בדרכי זרים. בכמה דיאלקטים, שאותם מזכיר קלוזנר, היו גם האותיות אל"ף, ה"א חי"ת עי"ן לסימני-תנועות לבד; וכן שימשו כידוע גם האותיות אל"ף ועי"ן כסימני תנועות לבד באידית, כשכתבו דיאלקט גרמני באותיות עבריות, וכבר בתקופת ימי-קדם נולדו סימני התנועות היוניות והרומיות על ידי כך שהאותיות של הקונסוננטים (עיצורים) א, ה, ח, י, ע שימשו כסימנים לתנועות o, i, ê, e, a אחרי שאבד ערכם כאותיות לעיצורים. התפתחות כזאת היתה במקומה בשפה שויתרה על סימנים לקונסוננטים שונים שנעלמו ממנה. למה להם ליונים סימן להגה ע שאיננו בלשונם? ולשם מה באידית סימן להגה זה שאיננו שם? אבל כשאנחנו מדברים עברית, אין כוונתנו אלא לקשור את הקשר אל העבר, אל לשון המקרא, וכל עוד שאנו שומרים על קשר זה, אי-אפשר לנו לוותר על סימני הקונסוננטים ולהקדיש את האותיות הנזכרות לתנועות לבד. אי-אפשר לנו לעשות אפילו את האותיות אהו"י, ואי-אפשר לנו כלל לעשות את האות ע, סימנים לתנועות סתם. הרי סימנים אלו נחוצים לנו כאותיות לקונסוננטים, ורק עד כמה שהסימנים אהו"י פנויים לשימוש אחר, אפשר לנו להעמיס עליהם תפקיד חדש. ויפה עלינו להשמר שמא תכניס אותנו תוספת סימנים זו, הבאה להוציא אותנו מידי ספק לגבי התנועות, לספקות אחרות בנוגע לקונסוננטים. הרי זה הוא העוקץ שבכתיב המלא שאינו גותן לנו סימנים ברורים מיוחדים לתנועות, אלא סימנים שהם ביחד עם זה גם אותיות לעיצורים. כותב אתה א, י, ו למען תסמן תנועה ידועה. אבל על ידי כך גופא אתה מסמן דבר אחר: את העיצור א, ו, י, ואתה מביא את הקורא לידי טעות חדשה.

וכדאי לציין שאפילו היונים והרומיים לא הצליחו הצלחה גמורה בדרך זו. כדי להחזיר לכתבם סימן בשביל העיצורים א, ה, הוכרחו למשל היונים לחדש את סימני הספיריטוס לניס ^ב וספיריטוס אספר ^ג (ברומית נשארה הה"א כקונסוננט), ואפילו הערבית שילמה פיצוי, על שהשתמשה בכתיב מלא באות א כסימן לתנועה a, והמציאה סימן ההמזה כסימן מיוחד לאל"ף הקונסוננטית.

מכאן שאין הכתיב המלא פותר את השאלה. בכתיב המלא אפשר לציין ב ע ר ך תנועות אחדות לעומת תנועות אחרות. במקום שנכתוב י בתוך ההברה נקרא i או e, במקום שנכתוב ו, נדע לקרוא u או o. גם בזה לא נוכל לקבוע תנועה אחת מיוחדת, אם i או e, אם u או o. וכלום נוכל באמת לסמן כל המקרים של התנועות האלו באותיות ו או י? כלום נכתוב למשל איכתוב, תיכתוב (אָכְתוּב, תְּכַתּוּב), וגם סיפרו (סִפְרוּ)? וכלום נכתוב אפילו סיפיר, מיליך (סִפְרִי, מִלְיָךְ) וכדומה? כי רק אם נסמן כך את כל המקרים של התנועות האלה, כי אז יצא לנו על ידי כך גם סימון לתנועה a בכל מקום שאין סימן לתנועה אחרת. ושוב נזכור את השוא ואת החטף. כלום גם תנועות קצרות אלו בכלל הכתיב המלא הן? הנכתוב „אימור“ במקום „אָמור“? וכו' וכו'.

מכאן שאין „מלא“ אלא מלא בחלק שבחלק, ואין אמצעי זה יכול לפתור אלא מקצת מן השאלה החמורה שלפנינו.

ואף על פי כן מסכים אני לכתוב המלא, כל' לכיוון הכללי לכתוב מלא, כל זמן שאין אנו כותבים בניקוד. שהרי לכתוב שבניקוד כללים יותר ברורים, ובספרי „המבטא העליו“ ניסיתי להגדיר את הכללים האלה. וכשנבקע כללים לכתוב בכלל, יהיה עלינו לקבוע כללים כאלה קביעה מחיבת. כתיב כפול עלינו לקבוע, כתיב לכותב בניקוד וכתוב בלי ניקוד. ואין בדעתי כאן להתעכב על הכתיב שבניקוד. אבל נחוץ הוא להוכיח למה שונה הכתיב שבניקוד מן הכתיב של מלים בלתי מנוקדות.

נוסח המקרא, שהוא יסוד דקדוק לשוננו, קיבל פעמים סימון לתנועות. ראשונה על ידי כך שהתחילו לכתוב מלא. התפתחות זו עמדה לגבי המקרא באמצע דרכה ולא הגיעה לאותה דרגה שבספרות התלמודית. במשך התפתחות זו הכירו שאין דרך זו מספיקה בשביל כתבי הקודש, הצריכים קביעה מדויקת של תנועות ובנות-תנועות, והנהיגו את הניקוד. אחרי הנהגת הניקוד אין עוד הכתיב המלא משמש במקרא כסימון לתנועות, שהרי בשימוש זה מיותר הוא. אלא על פי התפתחותו — אין כאן המקום לדבר עליה — מורה הוא שם בעיקר על צורת המלה הדקדוקית, על מוצאה משורש זה או זה. ועל כן לא נוסף כתיב מלא בתוך המלים המנוקדות, שהרי על ידי תוספת זו היינו הורסים את הציונים הנוכחים

האלה, המורים על מוצא המלה, והיינו יוצרים ניגוד בין הכתיב והניקוד. למשל: לו ניקדנו מלה כמו שיבר (שִׁבַּר) והיינו כותבים יו"ד לפני דגש, היינו הורסים את דרכי שתי השיטות האלה. כי שיטת הכתיב המלא שבתלמוד מתנגדת לדרכי השימוש המצומצם של האותיות אהו"י ולדרכי הניקוד שבמקרא.

עלינו אפוא להבדיל בין הכתיב שבניקוד המקראי (בדרך כלל), ובין כתיב מלא במידה יתרה שבדעתנו להנהיגו. כתיב מלא זה אין מקומו אלא שלא בניקוד. ומכאן שאלה חדשה. האם אפשר לנו להנהיג כתיב כפול ללומדי הלשון: כתיב שבניקוד וכתיב שלא בניקוד? אמנם דבר זה מוסיף קשי לילד הלומד את השפה. אבל א) אין להמנע מקשי זה וב) אפשר לשאת את הקשי.

א) אין להמנע מקשי זה. אין ברירה אחרת, שהרי אי-אפשר להנהיג את הכתיב המלא לתוך עברית מנוקדת, ואין להבין טכסט בלתי מנוקד בכתיב החסר מבלי להתעמק בדבר ומבלי טעויות בכמה וכמה מקרים. ולמעשה הרי לומדים כל הקוראים לקרוא בשני הכתיבים האלה. הקורא את התנ"ך וכל שירה מנוקדת לומד לקרוא כתיב חסר בערך, בניקוד. והקורא משניות, תלמודים ומדרשים ורוב היצירות של ספרות ישראל — מתרגל לקרוא כתיב מלא. אבל בלי ניקוד.

ב) אין קשי זה נמצא בכתיב לבד ובעברית לבד. הרי כל תלמיד לומד להשתמש גם בכתיב כפול ומשולש: כתב שבדפוס וכתב רהוט לכתיבת היד, כתב רש"י וכו' וכו'. ולא בעברית לבד הדבר כך; בגרמנית למשל לומד כל ילד להשתמש בכמה מיני כתב, באותיות לטיניות ובאותיות גותיות, ובשתייהן באותיות גדולות ואותיות קטנות, באותיות שבדפוס ואותיות שבכתב. ואין לדבר על הקשיים שבכתיב השפות הלועזיות שאינן מבוטאות ככתבן, על הסטנוגרפיה שהשתמש בה לומד להבחין בין מאות סימנים, ועוד. כל הדברים האלה אינם קשים ביותר לאדם הלומד אותם בנעוריו. וכל עוד שאין אנו יכולים לכתוב עברית בניקוד בשטף — ומי יוכל ללמוד כזאת — עלינו לקבל את הצורך הכפול הזה של כתיב שבניקוד ושל כתיב בלי ניקוד.

ורק על הכתיב שבלי ניקוד אנחנו מדברים כאן; בכתיב זה עלינו להשתמש באמצעי עזר זה של אותיות אהו"י כדי לסמן במקצת את התנועות. אבל כבר רמזנו על חלק מן הקשיים שבדרך זו. והרבה יש להוסיף לכך. הרי, כפי שאך רמזנו לעיל, אין אותיות אהו"י סימנים לתנועות לבד, אלא גם ובעיקר, לקונסוננטים. וגם במקום שאין האותיות האלה מסמנים קונסוננטים (עיצורים) ממש, יש שביסודם בכל זאת סימנים הם לקונסוננטים. כותבים אנחנו למשל „מצאתי, מצאנו, ראש, ראשית“ ואין אנחנו מבטאים א קונסוננטית. אבל הכתיב הוא אטימולוגי, כלו הכתיב באל"ף נשמר מתוך תקופה קודמת של השפה, אשר בה באמת נשמעה האל"ף. וכמו כן שומר הכתיב על הקשר בין „מצאתי

מצאנו" ובין "מְצָאָה, מְצָאו" אשר שם גם בפינו האל"ף נשמעת כעיצור. כותבים אנחנו "בית", היו"ד נשמעת כקונסוננט, ושומרים אנחנו על אותו הכתיב גם בסמיכות "בית", אף על פי שכאן אין עוד היו"ד נשמעת כעיצור, לא בעברית ולא בערבית. הכתיב בכל לשון הוא בכלל כתיב אטימולוגי, השומר על צירופי הצורות, ועל כן אי-אפשר יהיה להעביר אותיות אלו לשימוש לתנועות ממש.

ועוד זאת: בכל השפות השתנו מלים וצורות במבטא (בהשפעת דיאלקטים למשל). בעוד שכתוב המלא נשאר ללא שינוי. ומכאן כידוע למשל אותו מרחק שבין כתיב המלים בצרפתית ואנגלית לעומת מבטאן. כותב אתה למשל *gaol* ומבטא אתה זיל, כותב אתה *bright* ומבטא ברייט, והרבה כאלה. אבל עובדה זו נכונה היא גם לגבי העברית; מבטאים אנחנו למשל "עֲלִיו, אֲשֶׁרִיו": *ashraw* 'alaw, אבל כתיב הסיום יו אינו מתאים כלל למבטא הזה. הכתיב הזה מראה לנו שביטאו בשפה הקדומה "עֲלִיהו, אֲשֶׁרִיהו" ובהשמטת הה"א במבטא אחר-כך "עֲלִיו, אֲשֶׁרִיו", וכתיב זה נשאר גם אחרי שגבר דיאלקט אחר וביטאו "עֲלִיו אֲשֶׁרִיו", מבטא שהוא בבחינת "קרי" תמידי לעומת הכתיב עֲלִיו, אֲשֶׁרִיו. אבל בדוגמאות כאלה נעשה כביכול יו סימן ל *aw*, והיום רגילים אנחנו לכתוב אפילו מלים כמו "יחדו, עכשו" ב"יו": יחדיו, עכשיו, ואפילו "וי"ו". אבל כמה מפריע "יו" זה לנו כשאנו רוצים לקבוע את היו"ד כסימן לתנועות *e, i* לבד!

ולא די גם בכך; הכתיב המלא והחסר, שימוש נוסף להם בהבחנת צורות דיקדוקיות שונות. כותב אני "קָבַר מִיִּתְךָ" (בראשית כג, י) א בלי יו"ד, אבל "מִיִּתְךָ" (ישעיה כו, יט) ביו"ד בריבוי, ויו"ד זו משמשת סימן המספר. אם כך הדבר, אסור לי למשל לכתוב "בעדינו" ביו"ד לסימן התנועה, שהרי הצורה צורת היחיד: "בַּעֲדֵי בַּעֲדֵךְ", ואיננה כמו "בַּלְעֲדֵינו" ביו"ד, מן "בַּלְעֲדֵי, בַּלְעֲדֵךְ". גם כאן גבול לקביעת הכתיב המלא.

וכן מתעוררות כמה וכמה שאלות אחרות. נניח שנכתוב ו כסימן לכל *u* ולכל *o*. גם לרבות מקרים כמו "כוח, מאוד, כוהן, אהרון, יהושוע", שאין כל סיבה למנעם מן הכתיב המלא העקיב הזה. אבל: האם נכתוב וי"ו גם במקום הקמץ הקטן, שגם הוא נהגה כ *o*? אמנם נקל לקבל דעה זו לגבי צורות כמו "אשמורך", שהרי כשם שהתרגלנו לקרא "אשמור" ואין רע בהכנסת הוי"ו, למה לא נוסיף ונכתוב גם "אשמורך" בוי"ו? אבל מה בנוגע לצורות כמו "בשמרי, חכמה, תכנית"? הנכתוב גם כאן "בשומרי, חוכמה, תוכנית"? והנכתוב גם "כול" במקום "כל"? האם נכתוב גם "צורכי, קודשי" (צִרְכֵי, קֹדְשֵי), או נשמור ניקוד זה לצורות הבינוני ובהנוגע לחטף-קמץ? דוקא כאן קרוב לנו הכתיב "קושי, יופי, עונשין" במקום "קֹשֵי, עֲנֹשִין", אלא שכתוב זה הביא גם לידי קריאה מוטעית, כשם שגרם הכתב חסר-הניקוד בכלל לשגיאות שונות.

ובנוגע לתנועה i או e ? הנה גם כאן רגילים אנחנו למצוא מלים כמו „אספה, (רפואה) שלמה” גם בכתיב המלא אסיפה, שלימה. אבל כלום נסכים על פי דוגמת „רפואה שלימה” גם לכתיב „גוף שלים (שָׁלִים)” בזכר ? ואם כך הדבר, האם נכתוב גם „זקינה” ו„זקין” (זְקִינָה, זָקֵן) ? אמנם מצדי היתרי רואה בזה תיקון, לו הבדלנו בדרך זו בין „ישין” (יִשָּׁן) ו„ישן” (יִשָּׁן) וכדומה. אבל האם נצמצם כתיב זה לתואר לבד, אשר שם יש מקום לטעות, או נקבע כתיב מלא זה גם לפועל ?

הרי בעיקר חשוב הכתיב המלא במקרים שיש בהם מקום לטעות. וכן כדאי להבחין בין „פסוק (פִּסּוּק), ניקוד (נְקוּד), סיפון (סִפּוּן)” ודומיהם, ובין „פסוק, נְקוּד, סִפּוּן”. וכן כדאי להבדיל בכתיב מלא את הבנין פיעל: שיבר, שימש, תיקן (שָׁבַר, שִׁמַּשׁ, תִּקַּן) מצורות הקל „שבר” וכו. אבל מובן הוא שלא נמלא את ההברה השניה ונכתוב: שימיש, שהרי כאן אין מקום לטעות.

נניח שנכתוב מלא, ביו”ד, גם מלים דגושות כמו „עיסה, מיטה (עִסָּה, מִטָּה)”, ובדוגמה אחרונה זו נבדיל כך גם בלי ניקוד בין „מִטָּה” ובין „מִטָּה”. אבל מצד אחר, כלום אינו כדאי להבדיל בכתיב שונה בין „מִלָּה” ובין „מִילָּה”. בין „שִׁטָּה” (העץ) ובין „שיטה” (מן „שוט” = הלוח) ? וסוף סוף גם מִיטָּה שם הפועל היא מן „מוט”, וכדאי להבדילה מן „מִטָּה”; ואיך נכריע ?

כמו כן עלינו לקבוע בדיוק את שימוש האל”ף והה”א בתוך המלה ובסופה, את שימוש הו”ו הכפולה והיו”ד הכפולה כסימן לעיצור ושל היו”ד הכפולה גם כסימן לדו-תנועה. איך נבדיל בלי ניקוד את האפשרויות (נִכְוֶנָה, כְּוֶנָה, כְּוֶנָה, כְּוִנָּה, כְּוִנָּה, כְּוִנָּה, כְּוִנָּה) ? ועוד ועוד.

נסכם: אין כתיב אחיד פשוט בשום שפה שבעולם; ואי אפשר להנהיג כללים פשוטים ואחידים לכתיב כל המלים בלשוננו ובכתבנו. שחותרת ההיסטוריה טבועה עליהן ואין למחקה. ואם נסכים שאין להמנע מן הצורך להשתמש בכתיב „המלא” כדי להקל „במקצת” על קריאת המלים, עלינו לדעת עם זאת שבאמרנו „כתיב מלא” לבד לא אמרנו עדיין הרבה. כמו בכל שפה כן גם בעברית עלינו לקבוע כללים מפורטים שישומו לב לצרכי הלשון ולתנאיה. נקבע נא כללים מפורטים כאלה שיהיו לנו כמורי-דרך. למען נפריד כפי האפשר בין הדומים מבלי לקפח את צרכי הדיקדוק וצרכי הקשרים האטימולוגיים. ועל יסוד הכללים האלה נבדוק את כל הצורות הדיקדוקיות ואת אוצר המלים הרגילות שבשפה. והמלון העברי המתקן, עליו יהיה לתת לא רק את פירוש המלה ואת צורותיה ודרכי שימושה, אלא גם את הכתיב הנכון, כשם שבכל שפה חיים מיוחדים וכתיב מיוחד לכל מלה גם אחרי הכללים. וכתיב נכון זה יהיה כתיב כפול: כתיב שבניקוד וכתיב שבלי ניקוד.